

РОЗДІЛ II

ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: МЕТОДИКА, ПРАКТИКА, ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ

Адамюк Н. Б., Чепчина І. І.

«ПОШИРИМО ЖЕСТ» – ПЕРШИЙ МІЖНАРОДНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ ПОСІБНИК З НАЦІОНАЛЬНИХ ЖЕСТОВИХ МОВ

"ENLARGE THE GESTURE" – FIRST INTERNATIONAL ELECTRONIC MANUAL FOR NATIONAL SIGN LANGUAGES

У статті представлено сайт «Поширимо жест», який є навчальним посібником для вивчення і популяризації національної жестової мови різних країн в Інтернеті. Висвітлено соціальний аспект національних жестових мов у міжнародних документах. Розкрито склад зарубіжних команд та добір української команди в розробці електронного посібника. Обґрунтовано призначення міжнародного посібника для документування національних жестових одиниць, а також доступнішого спілкування глухих громадян із різних країн.

Ключові слова: Брюссельська декларація, відеодокументування, Європейський Союз, Інтернет, культура глухих, лінгвіст жестової мови, міжнародна жестова мова, національна жестова мова, глухі моделі, проект, сайт.

The paper presents the poster "extends gesture", which is a training tool for the study and promotion of the national sign language in different countries on the Internet. Illuminated the social aspect of sign language in international documents. Discloses a composition of foreign teams and the selection of the Ukrainian team in the development of electronic aids. Justified the appointment of an international tool for documenting national gestural units, as well as special features of communication among deaf people from different countries.

Keywords: Brussels declaration, Videotaping, European Union, Internet, deaf culture, sign language linguist, international sign language, national sign language, deaf model, project, site.

В статье представлен сайт «Распространим жест», который является учебным пособием для изучения и популяризации национальной жестового языка разных стран в Интернете. Освещен социальный аспект национальных жестовых языков в международных документах. Раскрыт состав зарубежных команд и подбор украинской команды в разработке электронного пособия. Обосновано назначение международного пособия для документирования национальных жестовых единиц, а также специальные возможности общения глухих граждан из разных стран.

Ключевые слова: Брюссельская декларация, видеодокументирование, Европейский Союз, Интернет, культура глухих, лингвист жестового языка, международный жестовый язык, национальный жестовый язык, глухие модели, проект, сайт.

Постановка проблеми. Україна зробила вибір на користь Європейського Союзу (ЄС) і здійснює подальші кроки на шляху до асоціації України з ЄС у максимально стислі терміни. Верховна Рада України заявила про те, що готова врахувати рекомендації ЄС щодо приведення національного законодавства у відповідність до його стандартів та до ратифікації Угоди у стислі терміни після її підписання.

У 2010 році в Брюсселі представники Національних асоціацій глухих, які є членами ЄС, за участю Всесвітньої федерації глухих (ВФГ) прийняли декларацію щодо жестових мов ЄС, в якій вказано, що «...глухі і слабочуючі Європи є користувачами і хранителями багатьох місцевих національних жестових мов і є громадянами з особливими потребами, наділеними рівними правами нарівні з іншими лінгвістичними і культурними меншинами» [1].

Місцеві національні жестові мови держав-членів ЄС є рідними мовами користувачів жестової мови. На підставі тривалого дослідження встановлено, що жестові мови є повноцінними мовами з їх граматиною і синтаксисом так само, як і розмовні мови (Вільямс С. Стокоу, Д. Кастерлайн. і Кроненберг (1965 р.), Бойес Браем (1995 р.), Саттон-Спенс і Волл (1999 р.), Лідделл (2003 р.), С. Папаспіроу (2008 р.) [3, 4, 7, 8, 9]. Ці жестові мови відповідають усім практичним і теоретичним правилам національної мови, включаючи можливість її легкого вивчення в ранньому віці. Автори Декларації особливо наполягають на тому, щоб держави-члени ЄС гарантували рівні можливості шляхом надання доступних навчальних альтернатив для користувачів жестової мови. Вчителі повинні отримувати повну освіту з використанням двомовного методу з наданням переваги рідній — жестовій мові — користувачів. Це необхідно для забезпечення кожній дитині — глухій і тій, яка слабо чує, відповідного рівня навчання [1].

У Брюссельській декларації [1] також згадується «стовп» для користувачів жестової мови — Культура глухих, яка є невід'ємною частиною культур держав-членів ЄС, і тому її слід захищати і всіляко сприяти її розвитку на національному і регіональному рівнях.

Брюссельську декларацію [1] було підготовлено відповідно до Рекомендації № 1598 (2003) щодо захисту жестових мов у державах ЄС, а також двох резолюцій Європейського парламенту щодо жестових мов (*Doc A2-302/87 від 17 червня 1988 року і Doc B4-095/98 від 18 листопада 1998 року*) [2].

Незважаючи на думку деяких мовників щодо можливості виникнення однієї універсальної жестової мови, яка б задовольняла комунікативні потреби глухих усього світу, насправді немає однієї-єдиної універсальної жестової мови в світі, як немає єдиної словесної мови світу. Жестові мови відрізняються між собою, і в кожній країні і етнічній групі своя особлива, не схожа на інші, жести мови. В деяких країнах функціонує більш ніж одна жести мови і більшість національних жестових мов мають свої діалекти. Навіть якщо в деяких країнах користуються єдиною розмовною (усною) мовою (як наприклад, в Ірландії і Великобританії), це не означає, що в такому разі повинна використовуватись одна і та сама жести мови.

Окрім того, Американська жести мови (ASL) і Британська жести мови (BSL), наприклад, не відносяться до однієї мовної групи, хоча в цих країнах використовується спільна розмовна мови — англійська. ASL, наприклад, більш тісно пов'язана з французькою жести мови (LSF), ніж з BSL (Волл, 2001 р.) [11].

На даний час в ЄС — наскільки це офіційно задокументовано — використовується 31 жести мови; 26 мов використовуються в кожній державі, яка є членом ЄС, за винятком Люксембургу, жителі якого користуються діалектом Німецької жестової мови (DGS) і додатково жестовими мовами Бельгії, Фінляндії, Іспанії, Естонії і Швеції.

Окрім національних жестових мов, є також міжнародна знакова система комунікації — *жестуно*, яку часто називають міжнародною жести мови (International Sign — IS). Вона здебільшого застосовується під час міжнародних конференцій, засідань, зустрічей, якщо учасники не спілкуються національною жести мови регіону чи країни, де відбуваються міжнародні заходи. Ця додаткова жести мови використовується багатьма носіями, що проживають у різних країнах, також при спонтанному/повсякденному спілкуванні. Проте цю мову не можна порівняти з есперанто, оскільки міжнародна жести мови не є мовою як такою. В ній немає фіксованої граматики або лексики, вона послуговується переважно жестами, які мають значення лише в конкретному контексті.

Більш того, майже 70–80 відсотків цих жестів запозичено з національних жестових мов, якою повсякденно спілкуються носії (Волла, 1990 р.) [10]. Тому можна зазначити, що міжнародна жестова мова є ситуаційним варіантом кожної із національних жестових мов у контакті (Європейський Союз Глухих (ЄСГ), 2001 р., стор. 5). Іноді цю мову вважають гібридною (Локкер Мак і Нап'єра, 2002 р.). Додаткові значення, зазвичай, з'ясовуються під час спілкування міжнародною жестовою мовою. Це означає, що жести, як правило, роз'яснюються в процесі мовлення і часто використовується більше ніж один жест для пояснення тієї чи іншої концепції з метою кращого розуміння її змісту (Волл, 1990 р.) [10]. Так чи інакше, переклад на міжнародну жестову мову є складним завданням особливо для великої аудиторії з різним лінгвальним підґрунтям.

З вищезазначених причин ЄСГ виступає за визнання національних жестових мов і надання перекладу на національну жестову мову, а не системою комунікації, якою є міжнародна жестова мова (IS).

Національні жестові мови, на відміну від міжнародної жестової мови, є рідними мовами глухих осіб усіх країн світу. Жестові мови є єдиними мовами, якими глухі особи можуть оволодіти без значних зусиль і — спонтанно, якщо правильно підійти до цього завдання (М. Йокінен, 2000 р.) [12].

Втім, національні жестові мови потребують ставлення до себе як до рідних мов глухих осіб. Для цього необхідно переосмислити концепцію рідної мови. На думку Скатнабб-Кангаса (2000 р.) [5], є більш ніж один спосіб описування рідної мови людини. Тлумачення можуть варіюватися в залежності від встановлених критеріїв. Згаданий науковець застосовує чотири таких критерії:

- *первинність*: яку мову слід вважати першою;
- *ідентифікація* (внутрішня і зовнішня): мова, з якою особа себе асоціює, або з якою її асоціюють інші як носія (рідної / природної мови);
- *компетенція*: мова, якою особа володіє найкраще;
- *функціонування*: мова, якою її носій користується найчастіше.

Для визначення терміну рідної мови можна використати або один із зазначених критеріїв або комбінацію критеріїв. Враховуючи це, одна особа може мати більше ніж одну рідну мову і може також міняти рідну мову впродовж свого життя. Глухі люди, які зростають у середовищі чуючих сімей, можуть вважати жестову мову своєю рідною мовою на підставі кількох ознак, особливо на підставі внутрішньої ідентифікації і функціонування.

У подальшому термін «рідна мова» використовуватиметься в такому значенні: «Рідною є мова, якою особа оволодіває як першою мовою і/або асоціює себе з цією мовою і/або використовує її як первинний засіб спілкування» (Скатнабб-Кангаса і Букека, 1995 р.) [6]. Це тлумачення видається найбільш вдалим для висвітлення діапазону лінгвального підґрунтя, на якому зростають глухі особи.

Для глухих осіб змінилися можливості отримання інформації, в тому числі потужним стимулом нашого розвитку стала можливість отримувати інформацію жестовою мовою засобом Інтернету. На життя глухих впливає багато різних чинників, які пов'язані із зміною світу і світового співтовариства в цілому. Якщо розглядати тільки інформаційні комунікативні технології, то треба звернути увагу на те, що практично кожен має мобільний телефон. Всього кілька років тому у глухих взагалі його не було, а нині спілкування за допомогою смс розглядається як абсолютно природний процес, як невід'ємна частина життя. Найбільшого поширення отримало спілкування через веб-камери та Інтернет: багато глухих годинами спілкуються зі своїми однолітками з різних країн світу.

Саме цей чинник було враховано шведськими фахівцями з жестової мови. Ініціативна шведська команда вчених на чолі з координатором Томасом Ліделлом-Олсенем звернулася до Європейського центру жестової мови стосовно створення безперервного процесу електронного документування національних жестових мов світу і, відповідно, отримала повне розуміння важливості поставленого питання і підтримку в розробці унікального проекту. У свою чергу інноваційний проект підтримали лінгвісти жестової мови з багатьох країн світу.

Шведська група, на відміну від усталених поглядів щодо вікового цензу вчених, складається з молодих ентузіастів, які працюють у Європейському центрі жестової мови: це згаданий керівник Томас Ліделл-Ользен, а також Денніс Леннартссон, Едона Муслію, Катерина Щербак, Олена Даржинья, Фредерік Саймон, Майкл Зундберг і Роберт Байштрюм.

Таким чином Spreadthesign — це інтернаціональний проєкт імені Леонардо да Вінчі в рамках програми «Передача інновацій», яку підтримує Європейська комісія в особі шведського міжнародного відділення освіти і навчання. У перекладі Spreadthesign означає «Поширимо жест». Згідно з анотацією, зазначений проєкт є педагогічним інструментом для самоосвіти, доступним для користувачів усього світу, оскільки функціонує безоплатно.

Первісною метою проєкту є поліпшення навичок іноземної жестової мови тими особами, які виїжджають за кордон. До роботи над проєктом було залучено найпопулярніші для візитів країни: США, Австрію, Бразилію, Чеську Республіку, Естонію, Фінляндію, Францію, Німеччину, Ісландію, Індію, Італію, Японію, Латвію, Литву, Польщу, Португалію, Румунію, Росію, Іспанію, Швецію, Туреччину, Великобританію та ін.

На сайті розроблено міжнародні словники таких жестових мов: шведської, англійської (BSL), варіант англійської мови (ASL), німецької, французької, іспанської, португальської, російської, естонської, литовської, ісландської, латиської, польської, чеської, японської, турецької. Американська жестова мова і дитяча жестова мова також включені до цього словника.

Кожна представлена країна має команду, яка відповідає за свою роботу щодо відеодокументування жестових одиниць на зазначеному сайті. Якщо в команді відсутні експерти з жестової мови, то керівництво команди повинно підключати знавців цієї мови. Наприклад, є команди, які складаються із фахівців жестової мови, і таку команду представила Литва. Є команди, в складі яких наявні працівники асоціацій глухих (на зразок УТОГ), і таку команду представила Польща. Також є команди, які складаються з представників наукових та освітніх закладів країн, до

яких можна віднести Португалію (Центр дослідження освіти і раннього втручання у розвиток (інтервенції) та Великобританію (Донкастерський коледж спеціалістів з комунікаційних технологій).

Оскільки відеодокументування національної жестової мови є непростю справою, бо потребує від моделі, яка відтворює жестові одиниці на камеру при відповідному освітленні, високу майстерність у передачі мовних одиниць зі збереженням їхнього змісту, тобто лексичного значення, то є країни, які ввели до складу своїх команд максимальну кількість глухих акторів, зокрема це Австрія.

Якою є загальна ознака для всіх команд та який результат співдружності команд у процесі роботи? Це те, що команда може легко встановлювати зв'язок через коментарі та пропозиції. Завдяки співдружності членів команди Spreadthesign.com допомагає тисячам людей миттєво знайти жест, який вони шукають. Сайт також доступний для смартфонів під назвою Spread signs.

Слід зазначити, що проект Spreadthesign розпочав роботу у жовтні 2006 року і за планом мав завершитися у травні 2013 року. За цей проміжок часу (5,5 року) команди країн мали зібрати близько 8 тисяч мовних одиниць національної жестової мови.

Що стосується України, то керівник російської команди Анна Комарова запропонувала українцям підключитися до широкомасштабного проекту Spreadthesign і зобов'язалася врегулювати організаційні питання з керівником шведської групи Томасом Ліделл-Ользенем. Для практичного ознайомлення з процесом роботи проекту Spreadthesign разом з Анною Комаровою до України прибули лінгвіст та носій російської жестової мови Тетяна Давиденко і оператор Роман Парфенов, які привезли від шведської команди в дарунок українській команді відповідну апаратуру і пристрої для проведення зйомки і відеодокументування лексичних одиниць української жестової мови (УЖМ).

Таким чином, на відміну від інших українська команда розпочала роботу 14 січня 2013 року і мала до завершення проекту (травень 2013 року) протягом чотирьох місяців задокументувати 8 тисяч жестових одиниць. Уже на 1 травня 2013 року українсь-

ка команда попри стислий термін випередила інші команди і увійшла до першої десятки країн, які стали лідерами у роботі інтернаціонального проекту Spread signs.

Насамперед українську команду треба було укомплектувати фахівцями жестової мови, щоб за стислий термін провести відеодокументування мовних одиниць. При цьому кожний з них мав свій напрям у роботі над проектом. Пояснимо прикладом: українська команда вже в перший тиждень роботи зрозуміла, що перекладач англійської мови має також знати українську жестову мову, оскільки знання норм двох лінгвістичних систем, у даному випадку англійської (словесної) та української (жестової) мов, сприяє точному добору лексичної одиниці не лише української мови, а й УЖМ. Окрім того, командна робота передбачала взаємодопомогу всіх партнерів у процесі відеодокументування жестових одиниць.

До складу української команди увійшли наукові співробітники лабораторії жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України та працівники Центрального правління Українського товариства глухих (УТОГ). Функції були розподілені таким чином:

- Чепчина І. І. — координатор проекту, лінгвіст;
- Адамюк Н. Б. — менеджер проекту, лінгвіст;
- Кульбіда С. В. — науковий освітній консультант;
- Татарінова І. В. — перекладач УЖМ і англійської мови, лінгвіст;
- Кириченко В. В. — оператор, монтажник відеокліпів, лінгвіст.

Важливим аспектом у процесі відеодокументування є відбір моделей, обов'язком яких є безпосереднє відтворення жестових одиниць на камеру. Критеріями відбору моделей становили:

- вільне володіння жестовою мовою з дотриманням чіткої фіксації її компонентів та розміщень лексичних одиниць у відповідній позиції;
- застосування елементів фізіогноміки для емоційного збереження чи навантаження лексичного значення мовної одиниці;
- відсутність дискомфорту під час відеозйомки з точки зору реакції на камеру, інтенсивне освітлення.

Команда прагнула залучити осіб різного віку та різної статі. Професія чи посада до уваги не бралися. Моделями стали студенти Київського державного коледжу легкої промисловості (К. Березинець, Н. Ковалець, А. Павлюкова, О. Сокира, К. Сорока, О. Хекало, О. Торб'як), Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (А. Льченко, В. Метенько), Київського політехнічного університету (О. Лагно), Київської муніципальної академії циркового мистецтва (С. Радзівський), працівники УТОГУ (Є. Бескова, Н. Зборовська, Л. Усенко), артисти театру «Райдуга» Культурного центру УТОГ (М. Нагуляк, О. Чубко), співробітники лабораторії жестової мови (Н. Адамюк, В. Кириченко), педагог спеціальної школи для дітей зі зниженим слухом (В. Стьопкін), працівники торговельних закладів (О. Гринь, М. Кириченко), учні спеціальних шкіл: для дітей зі зниженим слухом № 18 (Т. Климкіна), з порушеннями слуху № 6 (М. Лимар), особи, які не працюють (С. Лукаш, О. Проданюк).

Добір великої кількості моделей (25 осіб) було зумовлено згаданим стислим терміном, виділеним для відеодокументування жестових одиниць. Однак, у процесі роботи вияснилося, що не всі спроможні виконати певний обсяг робіт з відтворення мовних одиниць на відео. Причини цього такі:

- штучна ситуація, адже емоційне мовлення мовця передбачає контакт з іншою особою (в нашому випадку іншу особу представляв неживий об'єкт — відеокамера);

- втомлюваність від одноманітності роботи та водночас зосередження на власному виразі обличчя і відповідності відтворення жестової одиниці у відповідному положенні руки;

- більшість моделей краще володіли російською мовою, бо закінчувала свого часу російськомовні школи та перебувала в російськомовному оточенні родини, тому додатково фізичне виснаження викликав контроль за мовленням під час відеозйомки;

- безоплатна робота була тривалою у часі і, окрім того, час забирали поїздки до місця відеозйомки.

Тому левову частину роботи здійснили лише шість осіб — це В. Кириченко, М. Кириченко, Н. Адамюк, М. Лимар, С. Радзівський і В. Стьопкін.

Підсумовуючи, зазначимо, що з моменту ратифікування Україною Конвенції Асамблеї ООН «Про права інвалідів» (2009) зроблено чимало в сфері захисту і підтримки лінгвальних прав глухих українців. Зокрема, завдяки діяльності лабораторії жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України статус української жестової мови отримав право на його вивчення в навчальних закладах для дітей глухих та зі зниженим слухом, а також на наукове дослідження на академічному рівні. Протягом стислого терміну було накопичено і задокументовано арсенал мовних одиниць української жестової мови, що надало можливість узяти участь у першому міжнародному електронному посібнику з національних жестових мов «Поширимо жест» і гідно представити Україну.

Список літератури:

1. Брюссельська декларація 2010 року щодо жестових мов Європейського Союзу (Брюссель, 19 листопада 2010 року).
2. Резолюції Європейського парламенту щодо жестових мов (Doc A2-302/87 від 17 червня 1988 року і Doc B4-095/98 від 18 листопада 1998 року).
3. *Woll B., Sutton-Spence R. & Elton F.* (2001): *Multilingualism: The Global Approach to Sign Languages*. In: C Lucas (ed.): *The Sociolinguistics of Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 8–32.
4. *Woll B.* (1990): *International Perspectives on Sign Language Communication*. In: *International Journal of Sign Linguistics* 1(2), pp. 107–120.
5. *Locker McKee, R. & Napier, J.* (2002): *Interpreting into International Sign Pidgin – An Analysis*. In: *Sign Language & Linguistics* 5(1), pp. 27–54.
6. *Woll B.* (1990): *International Perspectives on Sign Language Communication*. In: *International Journal of Sign Linguistics* 1(2), pp. 107–120.
7. *Jokinen M.* (2000): *The Linguistic Human Rights of Sign Language Users*. In: R Phillipson (Ed.): *Rights to Language: Equity, Power and Education*. New York: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 203–213.
8. *Skutnabb-Kangas T.* (2000): *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, New Jersey: Erlbaum Associates.
9. *Skutnabb-Kangas T. & Bucak S.* (1995): *Killing a Mother Tongue – How the Kurds are Deprived of Linguistic Human Rights*. In: T Skutnabb-Kangas and R Phillipson (Eds.): *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*. New York: Mouton de Gruyter, pp. 347–370.